

reader. The semantic integrity of a biographical text is emphasized through graphic design of encyclopaedia entry.

**Key words:** semantic integrity, biographical text, encyclopedia entry, theme, biographical referent, factual information.

*Анастасiя Нарольська*  
(Київ)

УДК–811.11

## ІМПЛIЦИТНА ІРОНІЯ ЯК ЗАСІБ ПЕРЕДАЧІ СВІТОСПРИЙНЯТТЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ ХХ СТ. (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «ТЕАТР» С. МОЕМА)

*Розглянуто питання функціонування імпліцитної іронії як засобу вираження внутрішнього «я» та відображення особистого світосприйняття людини в художній літературі Великобританії ХХ ст. Наведено приклади використання іронії в аналізованому романі «Театр» С. Моєма, а також систематизуються та аналізуються причини її використання в різнопланових сценах. Імпліцитна іронія використовується тут як специфічна людська риса характеру, за допомогою якої зберігається етика спілкування та приховуються істинні міркування й мотиви щодо тих чи інших життєвих обставин. Досліджувана стилістична фігура слугує маркером контрасту між дійсним та сенсорним, представляючи собою винятковий засіб вираження світосприйняття та характеру людини. У контексті художньої класики ХХ ст. імпліцитна іронія виступає як індивідуальний авторський прийом для змалювання життєвих позицій дійових осіб твору.*

**Ключові слова:** імпліцитна іронія, прагматичний ефект, стилістична фігура, художня література, світосприйняття.

**Постановка проблеми.** У сучасних умовах розвитку філологічної науки перспективною з точки зору лінгвістичних досліджень у сфері художньої літератури виступає така стилістична фігура, як імпліцитна іронія, оскільки починаючи з ХХ ст. змінюється не лише її роль у мовленні, але й способи її передачі.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблемами експліцитного та імпліцитного вираження іронії в художніх текстах займалися як вітчизняні науковці (О. С. Ахманова, Н. Я. Берковський, В. В. Ванслов, М. В. Давидов, Е. М. Кагановська, О. А. Коновалова, В. О. Пігульовський, С. І. Походня, А. В. Сергієнко), так і зарубіжні (Ч. Гліксберг, В. Паві, А. Седжвік, І. Славов). Та особливу увагу проблемі імпліцитної іронії приділили такі дослідники: М. Гірняк (2006), І. В. Арнольд (1990), Дж. Р. Серль (1986) та Д. С. Мюєке (1968).

**Мета статті.** Метою даної статті є спроба проаналізувати функціонування іронії як потужного засобу вираження світовідчуття людини та її оцінки явищ дійсності в англійській художній літературі ХХ ст. на прикладі роману «Театр» С. Моєма. Для досягнення поставленої мети розглянемо теоретичні положення щодо понять «іронія», «імпліцитна іронія» в художній літературі ХХ ст., а також визначимо особливості функціонування іронії в романі «Театр» С. Моєма.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Лінгвістична енциклопедія дає таке визначення поняття «іронія»: «**Іронія** (грец. εἰρωνεία, букв. – насмішка, глузування, прихований глум) – різновид антифразу, троп, де з метою прихованого глузування або для легкого добродушного жарту мовна одиниця з позитивно-стверджувальними (в широкому розумінні) значенням, конотацією або модальністю вживається з прямо протилежними характеристиками» [5, с. 230]. Точнішу дефініцію пропонує І. В. Арнольд: «Вираження насмішки шляхом використання слова, прямо протилежного його основному значенню, та з прямо протилежними конотаціями, удаване вихвалання, за яким у дійсності стоїть осуд, називається **іронією**» [1, с. 86]. Як прагматико-стилістична фігура, іронія використовується в широкому та вузькому смислах, тобто буває імпліцитною (несе в собі подвійний зміст) та експліцитною (виражається мовними та паралінгвальними засобами). Через свою природну замаскованість імпліцитна іронія несе в собі подвійний смисл, тому співрозмовник не здогадується про справжні комунікативні наміри опонента.

Що ж стосується iронiї в лiтературi ХХ ст., то, на думку лiнгвiста М. Гiрняк: «Iронiя стає способом завуальовано висловити свої переконаннячи пiдсвiдомi бажання, натякнути на них i водночас мати змогу будь-якої митi вiдмовитися вiд сказаного» [2, с. 68]. Вiдтепер iронiзування щодо ситуацiї сприяє не лише комiчнiй, але й логiчнiй оцiнцi, аналізуванню дiйсностi, а звiдси вихованню та самовдосконаленню людини. Частов художнiй лiтературi така iронiя має неявно виражений характер.

У процесi iмплiцитного вираження мовцем своїх думок змiст висловлювання може бути сприйнятий неоднозначно: «Iмплiцитне вираження думки адресантом особливо проявляється при натяках, iронiї, метафоричному вживаннi й у деяких iнших випадках» [4, с. 196]. Саме такi твердження є найцiкавiшими з погляду прагматики.

Згiдно з концепцiєю В. О. Пiгульовського, «що стосується художнiх форм iронiї, то продовженням романтичної традицiї стає модернiзм. Проте тут iронiя носить переважно прихований характер, виявляючись внутрiшнiм механiзмом уяви, пiдгрунтям бачення, **iмплiцитною iронiєю**» [3].

У художнiх творах iронiя вiдiграє надзвичайно важливу роль, оскiльки вона не лише створює ефект комiчного, забарвлює саме сприйняття читачем героїв та їх внутрiшнiй свiт, а й слугує засобом вираження авторської позицiї, його незадоволення з приводу певних ситуацiй, висмiювання встановлених соцiальних норм, звичаїв. I завдання англiйського письменника ХХ ст. полягає в тому, щоб по-новому i свiжо подати проблему головного героя, обов'язково додаючи притаманне представникам англiйської культури iронiчне забарвлення. Незаперечним є той факт, що iронiя є невид'ємною складовою англiйського гумору, який давно славиться своєю тонкою природою та неоднозначностю. Англiєць може вколоти влучним та мiцним словом, може злегка пожартувати не так над спiврозмовником, як над самим собою, а може й взагалi змовчати, вiдповiвши iронiчною посмiшкою.

Так, з точки зору функцiонування завуальованої iронiї в художнiй лiтературi ХХ ст., особливо вирiзняється роман «Театр» англiйського прозаїка С. Моема. Iронiя тут у бiльшостi випадкiв зосереджується в думках, а не словах. Головна героїня Джулія Лемберт, хоча слiв ніколи не позичає, та переважну кiлькiсть її iронiчних висловлювань автор наводить у виглядi уявних вiдповiдей, тобто героїня часто «вiдказує» на репліки iнших дiйових осiб радше подумки, ніж вголос:

*"Naturally, I don't want to stand in her way. I mean, supposing after tonight she got a big offer for America I can quite see that she ought to be perfectly free to accept".*

***Her career! Julia smiled quietly to herself.***

— Звичайно, я не хочу стояти її на дорозі. А раптом вона після сьогоднішньої прем'єри отримає запрошення до Америки? Звісно, я розумію, ніщо не має завадити їй прийняти його.

***Її кар'єра! Джулія подумки посміхнулась.*** [6, с. 234] (Переклад власний)

Людина ХХ ст. починає змiнювати свій свiтогляд, англiєць поступово пiдлаштовує свою ментальнiсть пiд плин часу, стаючи бiльш скритним, прагматичним. Так у «Театрi» пiд iронiю пiдпадає ставлення героїни до людей, яке вона майстерно приховує. Наступний приклад також iлюструє нищiвну та замасковану оцiнку спiврозмовника:

*"Darling!" ButwhensherangoffJulia through clenched teeth muttered: "The old cow".*

— Люба! – Та поклавши слухавку, Джулія процiдила крiзь стиснутi зуби: «**Стара корова!**» [6, с. 171].

Наведенi вище приклади свiдчать про те, що iронiя у романi «Театр» криється в приховуваннi, замовчуваннi вiд iнших дiйових осiб iстинних думок та почуттiв героїни. Вона не каже вголос те, що насправдi має на увазi.

Автор часто користується прийомом парадоксу, пiдсилюючи iронiю та ефект комiчного:

1) ***"Why was I such a fool as to give him a racing put?"***

*"All right," she said, with an indulgent smile, "go on the river, but don't fall in".*

***(«Ну й дурена ж я була, що купила йому той ялик для перегонiв!»)***

— Гарзд, — сказала вона з поблажливою посмiшкою, — ходiть на рiчку, тiльки не впадiть у воду. [6, с. 131]

2) (**"Idiotic"**) *"Such lovely lines," she sighted.*

(**«Оце ідіомство!»**)

— *Яка прекрасна поезія, — зітхнула Джулія. [6, с. 229]*

Ефект комічного досягається й завдяки гіперболізованим переживанням Джулії:

*"Yes, they seem to have enjoyed their food".*

(**"My God, I wish it could have choked them!"**)

— *Так, їх апетиту можна позаздрити.*

(**«Господи, хоч би вони вдавились!»**) [6, с. 142]

У романі іронічне світосприйняття героїні не завжди йде їй на користь. Так, проаналізувавши ті ж її приховані думки, можна сміливо заявити, що Джулія марнослава, сконцентрована на собі й своєму таланті особа, з чого робимо висновок, що під маскування підпадають вже особисті якості та прояви характеру людини:

1) (**"Silly little fool trying to flatter me. As if I don't know that. And why the hell should I educate her?"**) *"It's very sweet of you to put it like that. I'm only a very ordinary person really".*

(**«Дурненька, намагається мені полестити. Ніби я сама цього не знаю. І якого дідька я вчитиму її?»**)

— *Дуже мило з вашого боку так на це дивитись. Я звичайна жінка, запевняю вас. [6, с. 188]*

2) *"No one would dream you were on stage".*

(**"I should damn well think not. Haven't I been giving a perfect performance of the village maiden for the last forty eight hours?"**)

— *Жодна жива душа не здогадалась би, що ви акторка.*

(**«Ще б пак, чорт забирай! Ніхто б так не зіграв сільську дівчину, як я це роблю вже два дні.»**) [6, с. 43]

Не можна залишити поза увагою використання імпліцитної іронії під час розгортання драматичних сцен у романі, що створює особливий прагматичний ефект. Таким чином, відчуженість думок героїні сприймається як можливість змінити тональність серйозних та важливих моментів та сцен в романі:

*"Sweetiepie" ("I wonder if Michael remembered to have tea sent along to the queues. It doesn't cost much and they do appreciate it so enormously"). You know I really must get up.*

— *Солоденький мій. («Цікаво, чи не забув Майкл послати тим, хто стоїть у черзі, гарячий чай. Коштує він не дорого, а глядачі так його любляють.») Знаєш, мені дійсно пора. [6, с. 247]*

Нерідко завдяки використанню імпліцитної іронії читач бачить, що героїня підсвідомо змішує сценічне життя з реальним:

1) *"The bitterness of life is not death; the bitterness of life is that love dies". (She heard something like that said in a play.)*

— *Гіркота життя не в тому, що ми смертні, а в тому, що любов помирає. («Щось на кшталт цього було в якійсь п'єсі.») [6, с. 232]*

2) *"I don't understand. I've lain awake for two whole nights turning it all over in my mind. I thought I should go mad. I've been trying to understand. I can't. I can't.*

(**"What play did I say that in?"**)

— *Я не розумію. Я дві ночі пролежала, не стуливши очей, все думала, що трапилось. Я боялась, що зійду з розуму. Я намагалась зрозуміти, та не можу. Не можу. («В якій п'єсі я це казала?») [6, с. 151]*

Очевидно, що у двох останніх прикладах іронізує вже не Джулія, а сам автор: героїня живе і справжнім, і професійним життям водночас, переносячи театр у реальність.

Так у заключній сцені роману Джулія підсумовує свій життєвий досвід такими словами:

*"They say acting is only make-believe. That make-believe is the only reality".*

*«Кажуть, гра – удаваність. Ця удаваність і є справжня реальність.» [6, с. 257]*

**Висновок дослідження та перспективи подальших наукових розвідок.** Отже, у романі «Театр» англійського письменника ХХ ст. С. Моема імпліцитна іронія посідає чільне місце як

засіб передачі внутрішнього світу героїні, її світосприйняття, позначаючи часто суперечливі та гострі судження. Імплицитна іронія тут їдка, яскрава, проте прихована від інших дійових осіб, нею просякнутий ледь не весь роман. Лише читач утаємничений в істинні наміри та порухи душі героїні. Так, завдяки імплицитній іронії створюється яскрава констатація контрасту між реальним сприйняттям зовнішніх обставин та репрезентованою реакцією на них, тобто іронія інтенсифікує негативну сенсорну та естетичну оцінку комунікативної ситуації. Така тотальна іронічність допомагає дотримуватись етики спілкування, виражаючи справжні емоції подумки. Отже, дослідження функціонування імплицитної іронії як засобу передачі світосприйняття в англійській художній літературі ХХ ст. є перспективними як з точки зору прагматичного аспекту, так і аналізу мовисучасної англійської літератури.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка. Учебное пособие для студентов пед. ин-тов по спец. «Иностр. яз.». — 3-е изд. — М.: Просвещение, 1990. — 300 с.
2. Гірняк М. Іронія і самовираження // Іронія : зб. статей / Упор. О. Галета, Є. Гулевич, З. Рибчинська. — Львів : Літопис; К.: Смолоскип, 2006. — С.66-71.
3. Пигулевский О. В. Ирония и вымысел: от романтизма к постмодернизму / О. В. Пигулевский. [Электронный ресурс].— Режим доступа: [http://www.urgi.info/urginfofiles/sites/pigulevsky-ironiya/01\\_paragraph\\_1-5.htm](http://www.urgi.info/urginfofiles/sites/pigulevsky-ironiya/01_paragraph_1-5.htm)
4. Серль Дж.Р. Косвенные речевые акты // Новое в зарубежной лингвистике. Выпуск XVII. Теория речевых актов. - М.: Прогресс, 1986. - С. 195–222.
5. Українська мова: Енциклопедія/ Редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. — 2-ге вид., випр. і доп. — К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. - 824 с.
6. Maugham W.S. Theatre. - М.: Юпитер-Интер, 2009. — 260с.
7. Muecke D. C. The Compass of Irony. New York: Barnes & Noble, 1969, 276 pp.

***Narolskaya A. Implicit Irony as a Method of Transferring Man's Outlook in English Belles-Lettres Literature of XX Century (based on novel "Theatre" by Somerset Maugham).***

*Статья посвящена вопросам функционирования имплицитной иронии как способа выражения внутреннего «я» и передачи личного мировосприятия человека в художественной литературе Великобритании XX ст. В статье приводятся примеры использования иронии в анализированном романе «Театр» С. Моэма, а также систематизируются и анализируются причины ее использования в разноплановых сценах. Имплицитная ирония используется здесь как специфическая черта характера человека, при помощи которой сохраняется этика общения, и скрываются истинные мотивы и размышления о тех или иных жизненных ситуациях. Исследуемая стилистическая фигура служит маркером контраста между действительным и сенсорным, представляя собой исключительный способ выражения мироощущения и характера человека. в контексте художественной классики XX столетия имплицитная ирония выступает как индивидуальный авторский прием для передачи жизненных позиций действующих лиц произведения.*

***Ключевые слова:*** имплицитная ирония, прагматический эффект, стилистическая фигура, художественная литература, мироощущение.

***Narolska A. Implicit Irony as a Method of Transferring Man's Outlook in English Belles-Lettres Literature of XX Century (based on novel "Theatre" by Somerset Maugham).***

*Paper is devoted to the functioning of the implicit irony as a means of expressing the inner "self" and displaying personal worldview in the fiction of England of the twentieth century. The paper provides examples of irony used in the novel "Theatre" by S. Maugham with translation; it also systematizes and analyzes reasons for its use in diverse scenes. Implicit irony is used here as a specific character trait by means of which communication ethics is preserved and genuine motives and thoughts regarding certain life circumstances are hidden. The stylistic figure under analysis serves as a special marker of contrast between real and sensor, presenting an exceptional means of expressing world perception and character of an individual. In context of fiction literature of the XX century, implicit irony acts as an individual author's technique for representing life position of personages in a composition.*

***Key words:*** implicit irony, pragmatic effect, stylistic figure, fiction, worldview.



*Анатолій Нелюба*  
(Харків)

УДК 811.161.2'38

## ЛАЙКА «ЗАЧАРОВАНОЇ ДЕСНИ» ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА

*Статтю присвячено деяким особливостям лайки в кіноповісті О. Довженка. Сама повість є унікальним твором щодо оприявлення лайки як особливого жанру усної народної творчості і одним із помітних засобів образотворення. Зокрема, встановлено її різновиди (лайка-молитва, лайка-поетотворчість, лайка-лікувальний засіб), специфіку мовної реалізації і функцій з урахуванням особливостей дійових осіб, їхніх характерів, їхнього статусу. Подано оцінку художньої реалізації лайки в контексті її минулих і сучасних словникових тлумачень, у контексті українського загальнонаціонального мовного етикету. Крім того, увагу зосереджено на відмінностях використання лайки, її мовних засобів у чоловіків і жінок, окреслено причини таких відмінностей. Порівняно з лайкою в кіноповісті, сучасна лайка зазнала різючих змін: звуження функцій, збіднення, водноманітнення мовно-виражальних засобів, утрата творчого статусу.*

**Ключові слова:** *енантіосемія, кіноповість, лайка, проклін, референтна особа, соматичний стан.*

**Постановка проблеми.** Словники української мови у тлумаченні лайки-лаяння акцентують на деяких нюансах: 1) лайка – брань, ругань; лайливий – бранний, любящий ругатися, бранчивий; лаяти – ругать, бранить; лаючий – любящий ругатися [4, с. 341–342, 348]; 2) лайка – те саме, що лаяння; слово або вираз, яким лаються; лайливий – який є лайкою, містить у собі лайку; лаяння – дія за значенням лаяти; лаяти – різкими, образливими словами висловлювати осуд, докори; обзивати кого-небудь принизливими, образливими словами; лаятися – виражати своє незадоволення грубими, часто непристойними або образливими словами (5, т. 4, с. 437, 457). Тут залишаємо за рамками дослідження інше значення слова лаяння – гавкати, брехати (у Словникові Уманця і Спілки подано тільки це значення [3, с. 67]). Синонімом до лайка виступає проклін/прокльон: лайливий вислів, який виражає різкий осуд когось, чого-небудь, велике обурення кимсь, чимсь, ненависть до когось, чогось і т.ін. [65, т. 8]. Як бачимо, всі однокореневі слова мають негативну конотацію.

Такий негативізм значення слова оприявлений і в його повсякчасному побутовому загальномовному вимірі, а в розумінні пересічного мовця здебільшого зводиться до сороміцьких слів і виразів (матюків).

Задля економії не подаємо огляду наукової чи іншої літератури щодо лайки як мовно-культурного чи психологічного явища, лише зішлемося на одну із праць І. Огієнка «Лайка українського народу» [2].

Ні нові, ні старі словники не оприявнюють усього 'набору' семантичного, естетичного, функційного і потенційного виявів цього слова і відповідно властивостей самого явища. Лайка «Зачарованої Десни» О. Довженка не відповідає заявленим словниковим параметрам. **Метою** цієї статті якраз є виявлення мовних особливостей, статусу, функцій лайки у «Зачарованій Десні» як явища, при цьому аналіз здійснено в тогочасному й сьогочасному контекстах побутування самої лайки. Наперед зауважимо таке: 1) в оцінці стосунків дійових осіб (родичів) повністю абстрагуємося від щоденникових чи інших спогадів автора про своїх близьких, від їхніх характеристик – джерелом цієї статті є тільки оповідь малого хлопчини, його бачення довкілля; 2) тут користуємося багатотомним виданням «Бібліотеки української літератури» з посиланням у круглих дужках на відповідні сторінки [1].

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Отже, як свідчить «Зачарована Десна», в українській культурі лайка – то обширне, різноманітне і різновелике своїми взаємопов'язаними складниками явище. Якщо пригадати зміст твору, то щодо лайки це **унікальний** твір. Такий висновок зумовлений низкою особливостей.

Передусім зразки лайки наявні майже на кожній сторінці повісті. Лайку адресовано найрізноманітнішим об'єктам оточення Сашка – члени сім'ї, односельці, жебраки, живність у дворі, собака, кіт. Не уникнув щастя почути і відчути українську лайку і сам Христос (пригадаймо хрещення пасок під час повені): *Тут Христу довелося почути за воду таке, якого не*